

УДК 316.6:331.56

РУДЮК О. В.

Рівненський державний гуманітарний університет

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУ «КРИЗА ЗАЙНЯТОСТІ» В АСПЕКТІ АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ

Статтю присвячено обґрунтуванню і розвитку концептуального потенціалу поняття «криза зайнятості» в аспекті аналізу кризових феноменів, релевантних ситуації професійного виключення і трудової незатребуваності.

Теоретично обґрунтовано, що психологічний контент цього поняття дозволяє охопити як об'єктивний, так і суб'єктивний параметри функціонування особистості у кризовій ситуації.

Розглянуто можливість використання концепту кризи зайнятості для верифікації цілого шерегу кризових феноменів у площині відношень зайнятості, які не під силу психологічно «реконструювати» засобами (поняттями) традиційних концептуальних схем. За результатами теоретичного дослідження визначено, що поняття «криза зайнятості» є ефективним інструментом концептуальної фіксації індивідуальних форм особистісної трансформації суперечливих відношень кризового ринку зайнятості.

Ключові слова: зайнятість, криза зайнятості, безробіття, професійне виключення, особистість, професіогенез, кризовий ринок праці, подолання кризи.

Постановка проблеми. Наукова рефлексія кризових процесів, які відбуваються у площині відношень зайнятості, вимагає ґрунтового психологічного осмислення та концептуальної розробки шерегу її найбільш актуальних проблемних аспектів. Передусім це стосується безробіття як ключового феномену кризи зайнятості, оскільки в умовах перманентної соціально-економічної депривації воно акумулює в собі як потенційні можливості для розвитку адаптивного потенціалу особистості, так і найбільш небезпечні ризики для її цілісного і повноцінного функціонування.

Аналіз тематичної літератури свідчить, що кризовий ринок зайнятості поки що не став повноцінним об'єктом вивчення у вітчизняній психології, тому трансформація відношень зайнятості особистості, соціально-психологічні і психологічні ефекти її професійного виключення і трудової незатребуваності також ще недостатньо вивчені.

Вочевидь це зумовлюється відсутністю відповідних дослідницьких традицій і, як наслідок, дефіцитом концептуальних засобів, за допомогою яких дослідники могли б виділяти кризовий ринок зайнятості в самостійну область вивчення. Із-за цього концептуального дефіциту безробіття явища, релевантні ситуації професійного виключення, будучи емпірично очевидними, недостатньо осмислені теоретично. Також гальмом виступає нехтування міждисциплінарними контактами й узагальненнями. Вивчати сферу зайнятості, психологію безробітних, не спираючись на економічні чи соціологічні поняття і моделі, важко. Ці проблеми є комплексними і не можуть бути вирішені виключно психологічними засобами, тим більше, якщо мова йде про таке макроекономічне явище як безробіття, детермінація і наслідки котрого лежать не лише у сфері індивідуальних переживань і міжособистісних стосунків.

Найбільш продуктивним шляхом виходу з цієї ситуації є конструювання й операціоналізація нових понять і категорій, які у контексті сучасних тенденцій на ринку зайнятості зможуть описати і пояснити ті кризові феномени, які не під силу психологічно «реконструювати» засобами традиційних концептуальних схем. У логіці вище зазначеного актуальним буде пошук такого дефініційного еквіваленту, який би забезпечив фіксацію індивідуальних форм особистісної трансформації суперечливих відношень кризового ринку зайнятості.

У цьому сенсі найбільшим концептуальним потенціалом, на нашу думку, наділене поняття «криза зайнятості», яке дозволяє охопити своїм поясненням ширший спектр кризової феноменології, розмістити людину у просторі відношень зайнятості, яке ширше відношень людини і професії.

Якщо розглядати феномен безробіття у річищі ненормативної логіки професіогенезу особистості, то перспектива використання поняття «криза зайнятості» у нашому дослідженні визначається, перш за все, його можливостями більш диференційовано розглядати структуру професіогенезу особистості, а також ширшими можливостями концептуальної категоризації й емпіричної фіксації змісту його кризової феноменології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що у вітчизняній психології не сформовано понятійний апарат,

адекватний кризовим явищам у сфері зайнятості, не виявлені основні тенденції і ключові проблеми їх психологічного осмислення, нами запропоновано ввести у фокус активного обігу сучасної психології зайнятості поняття «*криза зайнятості*», яке певною мірою забезпечить «компенсацію» концептуального дефіциту засобів категоризації і фіксації широкого спектру кризових феноменів, релевантних ситуації професійного виключення і трудової незатребуваності.

Науковий інтерес до проблеми кризи зайнятості репрезентується через призму вивчення психологічних аспектів явища безробіття як ключового її феномену. До числа узагальнюючих досліджень у цій області можна віднести роботи М. Бендюкова, який розробив концепцію і стадіальну модель професійної кризи безробітних; дослідження А. Дьоміна, який розглядає безробіття як індивідуальну кризу зайнятості; дослідження Н. Саврілової, яка вивчає психологічні стратегії подолання кризи зайнятості у безробітних; роботи О. Рудюка, в яких увагу приділено дослідженню особистісно-смыслових детермінант переживання професійних криз у безробітних та ін.

Спроби концептуалізації феномену кризи зайнятості здійснювалися в аспекті вивчення криз, зумовлених виключенням особистості з інституту трудової зайнятості, та психологічних чинників їх подолання як вітчизняними (Н. Глуханюк, І. Городецька, М. Дмитрієва, Л. Кален, Н. Михайлова, Ю. Павлов, Л. Пельцман, О. Рябова, Т. С. Чуйкова), так і зарубіжними авторами (А. Барбер, А. Вайнфілд, Дж. Дозьє, Б. Ешфорт, Р. Каталано, Р. Лазарус, Дж. Летек, А. Сакс, М. Тіджман, Н. Фізер, С. Фінеман, Б. Хьюстон).

Проте спроби концептуалізації цього феномену наштовхуються на труднощі, пов'язані з відсутністю його чіткої дефініційної визначеності. Особливо помітним це стає при психологічній фіксації та інтерпретації однієї і тієї ж феноменологічної реальності різними дослідниками. У результаті відбувається понятійна інтерференція цілого ряду споріднених, але нетотожних понять: *криза безробіття, криза втрати роботи, криза професійного виключення, криза трудової незатребуваності, криза професійна, криза професійного розвитку, ненормативна криза професійного становлення* та інші. Тому у перспективі реалізації завдань нашого дослідження доцільно буде об'єднати всі найсуттєвіші контекстуальні елементи релевантних йому понять.

Мета статті полягає в обґрунтуванні і розвитку концептуального потенціалу поняття «*криза зайнятості*» в аспекті аналізу кризових феноменів, релевантних ситуації професійного виключення і трудової незатребуваності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслимо понятійні рамки концепту «*криза зайнятості*», залучивши для цього концептуальний базис вітчизняної і зарубіжної психології.

Аналіз літератури показав, що поняття «*криза зайнятості*» у змістовому плані має спільну основу з поняттями *критичної, особистої, особистісної кризи, кризи ідентичності, кризи буття* тощо (Ф. Василюк, Е. Зеєр, В. Козлов, І. Маноха, Ю. Поварьонков, В. Слободчиков, Е. Еріксон). Операціональними аналогами цього поняття виступають: *ситуаційні кризи кар'єри, транзитивні фази і повороти кар'єри, рольові і кар'єрні переходи* (Т. Aquilanti, В. Ashforth, J. Liem, R. Moos, A. Saks, N. Shlossberg, С. Wanberg), *критичні і важкі життєві ситуації, етапні, поворотні і стресогенні події* (Л. Бурлачук, Т. Карцева, R. Kanfer, Т. Kantowitz, С. Wanberg, R. Kessler, P. Mirvis, D. Hall). Також можна знайти аналогії між *кризою зайнятості і віковими кризами, професійною, соціальною і культурною маргіналізацією* (О. Єрмолаєва, К. Поліванова). Більшість з перерахованих понять хоча і частково відображають специфіку кризового професіогенезу особистості, передусім зумовленого ненормативною логікою прояву суперечливих відношень зайнятості, проте дозволяють краще зрозуміти психологічний зміст самого поняття «*криза зайнятості*».

Криза зайнятості близька за своїм значенням до поняття *життєвих труднощів*. Воно позначає ситуації, які пред'являють до особистості вимоги, що перевищують її актуальний адаптаційний потенціал. К. Муздибаєв, узагальнюючи досвід зарубіжних дослідників, розглядає життєві труднощі як суб'єктивно важкі життєві ситуації, що переживає особистість в результаті впливу певної події-стресора: негативних життєвих обставин, травматичних подій, криз [11]. Життєві труднощі він класифікує за критеріями інтенсивності, глибини, тривалості, кумулятивної сили тощо.

Семантично близьким за своїм значенням кризі зайнятості є поняття «*життєва криза*». В одних випадках воно розглядається як поворотний момент життєвого шляху, що виникає у ситуації неможливості реалізації життєвого задуму [1], в інших – як

критичний рівень становлення соціально-психологічних протиріч, загострених до такої межі, яка визначає у даний момент внутрішньоособистісні резерви соціальної адаптивної енергії [3].

Психологічний зміст поняття «*критичної життєвої ситуації*», запропоноване Ф. Василюком, також має спільну семантичну основу з поняттям «*кризи зайнятості*», оскільки визначає «ситуацію неможливості жити, реалізувати внутрішні необхідності власного життя» [1, с. 28].

В аспекті змістового аналізу концепту «*криза зайнятості*» спільні точки дотику можна знайти і з поняттям *особистісна криза*, яке використовує В. Козлов. Автор розуміє під нею «такий стан особистості, коли відбувається дисбаланс у житті і діяльності людини, у результаті чого виникає нерозумна, з точки зору особистості, соціально неадекватна поведінка, вчинки і дії, а також зрив нервово-психічного і соматичного стану» [8, с. 6]. Продовжуючи цю думку, В. Козлов відмічає, що особистісна криза завжди виступає викликом еволюції людини як психосоціальної істоти, і якщо особистість не сприймає цей виклик, то виникає ймовірність виникнення кризи такої інтенсивності, що вона «знищує» особистість (наприклад, у ситуації деперсоналізації чи соціального аутсайдерства) [8, с. 7]. Слід відзначити, що термін «*криза*» використовується ним у двох значеннях [9]: 1) ймовірнісна, яка характеризується неочікуваними, непередбачуваними подіями (втрата значущого статусу, хвороба, звільнення з роботи та ін.); 2) закономірна, яка являється важливим етапом еволюції особистості (вікова криза, криза професійного розвитку та ін.).

У цьому контексті відмітимо підхід Е. Зеєра, який диференціює особистісні кризи на кілька груп, серед яких згадуються так звані критичні кризи, зумовлені драматичними чи трагічними подіями. Вони протікають на межі людських можливостей, супроводжуються за межовими емоційними переживаннями, кардинальною перебудовою свідомості, ціннісних орієнтацій і смислу життя. Такі кризи зумовлюються втратою працездатності, інвалідністю, розлученням, вимушеним безробіттям, міграцією, несподіваною смертю близької людини, позбавленням волі і мають ненормативний, ймовірнісний характер [6].

Зміст поняття «*кризи зайнятості*» перекликається з поняттям *кризи ідентичності*. Е. Еріксон вважав, що ці кризи характеризують не лише юнацький вік, але і цілий ряд ситуацій дорослого життя,

пов'язаних з реалізацією відношень зайнятості: вихід на пенсію, професійне виключення, рентні відносини з державою [10].

Кризу зайнятості можна розглядати як етапну подію у житті або життєву подію. На думку Т. Карцевої, поява таких подій викликає необхідність особистісної зміни, перебудови всієї системи «Я». Автор указує, що «...життєва подія є ситуацією самовизначення особистості» [7, с. 100].

Порівняння кризи зайнятості з кризами вікового розвитку дозволяє співвіднести її з онтогенетичним розвитком і зафіксувати сутнісну характеристику – протиріччя між актуальним і можливим. Так, К. Поліванова вважає, що «в критичні періоди розвитку відбувається оголення протиріч між сутнісними характеристиками наявної і ідеальної форм життя, відношення і взаємопереходи між якими створюють соціальну ситуацію розвитку» [13, с. 146]. З цього приводу В. Слободчиков і Е. Ісаєв пишуть: «Протиріччя і розрив між наявною формою співбуття і потенційною можливістю нового, вищого рівня його існування породжує кризу» [14, с. 197].

Криза зайнятості має схожість з кризами професійного становлення, які стали лейтмотивом дослідницьких пріоритетів Е. Зеєра, Ю. Поварьонкова та ін. Зокрема Е. Зеєр зосереджується на тих кризах, котрі пов'язані з різкою зміною вектора професійного розвитку особистості. Як правило, вони протікають без яскраво виражених змін у професійній поведінці. Фокус наукової рефлексії автора спрямований на структурні і феноменологічні характеристики нормативних професійних криз, які мають відносно фіксоване місце у професійному житті індивіда. На будь-якій стадії професійного становлення у якості чинника, що детермінує виникнення кризи, частіше виступає соціально-професійна активність особистості [5, с. 197].

У концепції Ю. Поварьонкова кризи професійного становлення розглядаються у якості особливої групи психологічних криз, у яких проявляється загальна нерівномірність професійного розвитку людини на різних етапах професійного шляху і які не зводяться до закономірностей життєвого шляху [12]. Автор класифікує три групи криз професійного становлення: 1) адаптаційні (ініціюються зміною ситуації професійного розвитку і вирішуються завдяки формуванню психологічних новоутворень); 2) надситуативні (ініціюються через підвищення вимог до себе, зниження професійної самооцінки, підвищення рівня домагань);

3) кризи професійного становлення, що детермінуються кризами дорослості і зазвичай проявляються у зміні професії чи місця роботи.

Точка зору цих авторів у багатьох позиціях співпадає з нашими уявленнями про сутнісні характеристики кризи зайнятості, проте не вичерпує всього комплексу феноменологічного прояву цього явища, обмежуючись лише аналізом професійно детермінованих криз, зумовлених природною логікою професійного розвитку особистості. Система соціально-економічних чинників, релевантних ненормативним кризовим явищам у сфері зайнятості (погіршення соціально-економічної ситуації, звільнення, ліквідація підприємства, скорочення штатів, переїзд на нове місце проживання та ін.), залишається за межами спеціального психологічного аналізу.

Підхід Е. Зеєра і Ю. Поварьонкова до аналізу актуальної проблематики, безумовно, характеризується концептуальною продуктивністю, проте низька кризових феноменів лежить у більш широкій площині відношень зайнятості. На нашу думку, поняття «*кризи зайнятості*» розміщує людину у просторі відношень зайнятості, яке ширше відношень людини і професії, тому у його змісті безпосередньо відображаються зміни в економіці, соціальній структурі і трудовій ідеології суспільства.

Криза зайнятості має схожість з рольовими і кар'єрними переходами. М. Сокол і М. Лоїс визначають рольові переходи як зміни психосоціальних настанов, переконань по відношенню до самого себе, свого організаційного оточення, соціального середовища; ці зміни виступають результатом певних подій або мають інше джерело походження (очікування події, відсутність очікуваної події) [19].

У свою чергу Н. Шлоссберг виділяє чотири типи кар'єрних переходів: 1) входження у ринок праці; 2) переміщення між організаціями, посадами; 3) вихід (тимчасове відсторонення від роботи, відставка, зміна кар'єри); 4) спроби повернутися на ринок праці (безробіття) [18]. Головний психологічний результат переходів – виникнення почуття, що ти значущий для інших. Автор звертає увагу на психологічні проблеми, які виникають у зв'язку з переходами, а також на способи соціальної підтримки особистості у подібних ситуаціях.

Часто кризи зайнятості протікають на фоні вікових та інших особистісних криз, інтерферуючи і детермінуючи індивідуально-психологічну симптоматику і характер переживання. Наприклад,

перший вихід на ринок праці після закінчення навчального закладу перетинається і накладається на кризу професійних експектацій [6], нормативну кризу молодого спеціаліста [15], транзитивну фазу, якою завершується дослідницький етап кар'єри [17].

Посилаючись на дослідження Ж. Вірної, зазначимо, що кризи зайнятості нерозривно пов'язані з нормативними кризами періоду дорослості, співпадаючи у часі з кризами тридцятиліття або «середини життя», і вступають з ними у відношення взаємної індукції [2]. Автор зазначає, що криза ранньої дорослості як перехід до самостійного життя, відокремлення від батьків, співпадає з кризою народження професіонала. Професійна криза завершення етапу адаптації, яка проявляється у непідтверджених очікуваннях надбавки до заробітної платні, підвищенні статусу, може стати підґрунтям важкого протікання вікової кризи тридцяти років, що у крайніх формах може призвести до зриву: конфліктів, зміни роботи, спроб розпочати все спочатку [2].

Проте нерідко криза зайнятості виступає у якості самостійної життєвої кризи і не підпорядковується закономірностям і логіці вікового чи професійного розвитку. Тому використання поняття «*кризи зайнятості*» дозволяє більш диференційовано розглядати структуру життєвого шляху особистості і розширити можливості концептуальної категоризації й емпіричної фіксації суперечливих феноменів кризового ринку зайнятості.

В аспекті вивчення кризи зайнятості продуктивним є підхід Е. Зеєра [6] і Е. Симанюк [16] до типологізації життєвих криз і криз професійного становлення. Вони диференціюють такі кризи на нормативні і ненормативні. У якості критерія такої диференціації дослідники називають зумовленість їх виникнення зовнішніми або внутрішніми детермінантами.

У перспективі подальшої концептуалізації феномену кризи зайнятості по аналогії з нормативними і ненормативними життєвими кризами і кризами професійного становлення нам представляється можливим виокремити *нормативні і ненормативні кризи зайнятості* [5; 6; 16].

Таким чином, нормативні кризи зайнятості можуть виникати внаслідок переходу з однієї стадії професійного становлення на іншу і зумовлюватимуться внутрішньою активністю самого суб'єкта, тим самим визначаючи закономірні особливості його професійного розвитку.

Ненормативні кризи зайнятості характеризуватимуть кризову феноменологію, зумовлену системою соціально-психологічних чинників (непередбачуваних подій і обставин), релевантних ситуаціям професійного виключення, які набуватимуть для особистості критичного характеру. Ситуація ненормативної кризи зайнятості у такому випадку не має чітко вираженого хронологічного аспекту і характеризується незапланованим порушенням траєкторії професійного розвитку людини. Проте специфіка генезису ненормативних криз зайнятості, як в принципі і нормативних, проявлятиметься у ступені суб'єктивної значущості для індивіда критичної ситуації, структури і змісту його професійного досвіду, рівня професійної ідентичності тощо.

Поняття «*кризи зайнятості*» має міждисциплінарний статус. На рівні внутрішньо психологічних міждисциплінарних зв'язків [4] воно знаходиться на перетині предметних областей психології особистості, соціальної та економічної психології, психології праці. На рівні зовнішньо психологічних міждисциплінарних зв'язків воно знаходить спільні точки дотику з соціологією і економікою праці.

Таким чином, визначаючи статус і психологічний зміст поняття «*кризи зайнятості*», констатуємо його високий концептуальний й евристичний потенціал. Воно, з одного боку, фіксує індивідуальні (на рівні переживання окремої особистості) форми соціально-економічної динаміки, екстраполюючи соціальні й економічні процеси у площину психологічних явищ, з іншого – виступає частиною життєвого шляху особистості, доповнює вже відомі кризи особистості і має свою специфіку.

Залучення науково-дослідницького ресурсу сучасної психології безробіття, а також нашого особистого досвіду рефлексії кризових процесів у сфері трудової зайнятості, дозволяє констатувати значно ширший спектр їх феноменологічного прояву, який не здатна охопити і категоризувати засобами традиційних концептуальних схем і моделей сучасна психологічна наука. оскільки традиційних і усталених понять вже недостатньо для того, щоб адекватно позначити і науково відрефлексувати цілий шерег споріднених феноменів, що з'явилися у площині нестабільних і суперечливих відношень зайнятості.

Акумулюючи наявні у літературі уявлення про кризову феноменологію і модифікуючи їх у контексті реалізації завдань

нашого дослідження, дамо визначення *«кризи зайнятості»*. Кризу зайнятості будемо розуміти як руйнування, розбалансування, дезорганізацію або втрату значущих зв'язків особистості з професійним середовищем чи трудовою діяльністю, які ініціюються ззовні або самою особистістю, супроводжуються змінами у її психологічному благополуччі, нерідко у соціальному, професійному і матеріальному статусі, пред'являють підвищені вимоги до адаптаційних можливостей особистості та її соціального оточення.

Резюмуючи розглянуті вище аналітичні викладки, спробуємо лаконічно окреслити сучасний стан наукової рефлексії заявленої проблеми. Отже, теоретико-емпіричний базис осмислення кризових процесів у сфері зайнятості дозволяє констатувати недостатній рівень науково-психологічного узагальнення й емпіричної експлікації її основних проблемних аспектів, які часто лежать у площині соціально-економічної детермінації і не завжди можуть потрапити на вістря наукового аналізу, оскільки усталена традиція вивчення професійно зумовлених кризових явищ часто не враховує значно ширший детермінуючий контекст їх виникнення і прояву. Тому нами запропоновано ввести у фокус активного обігу сучасної психології зайнятості поняття *«кризи зайнятості»*, яке певною мірою забезпечує «компенсацію» концептуального дефіциту засобів категоризації і фіксації широкого спектру кризових феноменів, релевантних ситуації професійного виключення і трудової незатребуваності.

Висновки. Сьогодні є очевидним, що сучасний теоретичний та емпіричний базис осмислення кризових процесів у сфері зайнятості потребує серйозного наукового узагальнення. Її основні проблемні аспекти, які часто лежать у площині соціально-економічної детермінації, не завжди можуть потрапити у фокус науково-дослідницької рефлексії. Тому було зроблено спробу з нових позицій розглянути широкий спектр кризових феноменів професіогенезу особистості. Дефіцит концептуальних засобів і, перш за все, понять, за допомогою котрих дослідники могли б цілісно охопити аналізом кризову феноменологію професіогенезу особистості, спонукали нас до розвитку концептуального потенціалу поняття *«кризи зайнятості»*.

Психологічний контент цього поняття дозволяє охопити як об'єктивний, так і суб'єктивний параметри функціонування особистості в кризовій ситуації. В об'єктивному вимірі криза зайня-

тості маніфестує себе у розбалансуванні, дезорганізації або втра-ті зв'язків особистості з професійним середовищем чи трудовою діяльністю, а також характеризується змінами у її соціальному, професійному і матеріальному статусі. У суб'єктивному вимірі криза зайнятості проявляється у змінах психологічного благополуччя людини і супроводжується станом психічної напруженості і переживаннями.

Загалом можна стверджувати, що концепт «криза зайнятості» дозволяє верифікувати цілий шерек кризових феноменів у площині відношень зайнятості, які не під силу психологічно «реконструювати» засобами (поняттями) традиційних концептуальних схем. Фактично поняття «криза зайнятості» є своєрідним компромісним рішенням (поняттям) для концептуальної фіксації індивідуальних форм особистісної трансформації суперечливих відношень кризового ринку зайнятості.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з операціоналізацією концепту кризи зайнятості у площині практичної розробки та апробації валідного психодіагностичного інструментарію для вивчення змістових, процесуальних і динамічних його параметрів.

Список використаних джерел

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
2. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: Монографія / Ж. П. Вірна. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2003. – 320 с.
3. Донченко Е. А. Личность: конфликт, гармония / Е. А. Донченко, Т. М. Титаренко. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 158 с.
4. Журавлѐв А. Л. Специфика междисциплинарных исследований в психологии / А. Л. Журавлѐв // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23. – № 6. – С. 83–88.
5. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18, №6. – С. 35–44.
6. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
7. Карцева Т. Б. Понятие жизненного события в психологии // Психология личности в социалистическом обществе : личность и ее жизненный путь / Т. Б. Карцева. – М. : Наука, 1990. – С. 88–101.
8. Козлов В. В. Работа с кризисной личностью : метод. пособ. / В. В. Козлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2003. – 302 с.
9. Козлов В. В. Социальная и психологическая работа с кризисной личностью: метод. пособ. / В. В. Козлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 246 с.

10. Моутет Д. Кризисы идентичности / Д. Моутет // Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – 2-е изд., – СПб. : Питер, 2003. – С. 334–335.
11. Муздыбаев К. Стратегия совладения с жизненными трудностями : теоретический анализ / К. Муздыбаев // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1, № 2. – С. 102–112.
12. Поварёнков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поварёнков. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
13. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / К. Н. Поливанова. – М. : Академия, 2000. – 184 с.
14. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школьная пресса, 2000. – 416 с.
15. Стамбулова Н. Б. Психология спортивной карьеры: учеб. пособ. / Н. Б. Стамбулова. – СПб. : Центр карьеры, 1999. – 368 с.
16. Сыманюк Э. Э. Психология профессионально обусловленных кризисов / Э. Э. Сыманюк. – М. : Изд-во Моск. психол. -соц. ин-та, 2004. – 320 с.
17. Moos R. H. Life transitions and crises : a conceptual overview / R. H. Moos, J. A. Schaefer // Coping with life crises. An integrated approach / ed. by R. H. Moos. – N. Y. : Plenum press, 1986. – P. 3–28.
18. Shlossberg N. K. A model of worklife transitions / N. K. Shlossberg // Career transitions in turbulent times. Exploring work, learning, and careers / ed. by R. Feller and G. Walz. – Greensboro, NC : ERIC/CASS, 1996. – P. 243–276.
19. Socol M. Career transitions and life event adaptation : integrating alternative perspectives on role transition / M. Socol, M. R. Louis // Role transitions, explorations, and explanations / ed. by V. L. Allen & E. Van de Vliert. – N. Y. : Plenum press, 1984. – P. 81–94.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vasiljuk F. E. Psihologija perezhivaniya (analiz preodoleniya kriticheskikh situacij) / F. E. Vasiljuk. – М. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1984. – 200 s.
2. Virna Zh. P. Motyvacijno-smyslova reguljacija u profesionalizaciji' psihologa: Monografija / Zh. P. Virna. – Luc'k : RVV «Vezha», 2003. – 320 s.
3. Donchenko E. A. Lichnost': konflikt, garmonija / E. A. Donchenko, T. M. Titarenko. – K. : Politizdat Ukrainy, 1987. – 158 s.
4. Zhuravljov A. L. Specifika mezhdisciplinarnyh issledovanij v psihologii / A. L. Zhuravljov // Psihologicheskij zhurnal. – 2002. – T.23. – № 6. – S. 83–88.
5. Zeer Je. F. Krizisy professional'nogo stanovlenija lichnosti / Je. F. Zeer, Je. Je. Symanjuk // Psihologicheskij zhurnal. – 1997. – T.18, №6. – S. 35–44.
6. Zeer Je. F. Psihologija professij : ucheb. posob. dlja stud. vuzov / Je. F. Zeer. – М. : Akademicheskij proekt ; Ekaterinburg : Delovaja kniga, 2003. – 336 s.
7. Karceva T. B. Ponjatje zhiznennogo sobytija v psihologii // Psihologija lichnosti v socialisticheskom obshhestve : lichnost' i ee zhiznennyj put' / T. B. Karceva. – М. : Nauka, 1990. – S. 88–101.
8. Kozlov V. V. Rabota s krizisnoj lichnost'ju : metod. posob. / V. V. Kozlov. – М. : Izd-vo In-ta Psihoterapii, 2003. – 302 s.

9. Kozlov V. V. Social'naja i psihologicheskaja rabota s krizisnoj lichnost'ju: metod. posob. / V. V. Kozlov. – M. : Izd-vo In-ta Psihoterapii, 2002. – 246 s.
10. Moutet D. Krizisy identichnosti / D. Moutet // Psihologicheskaja jenciklopedija / pod red. R. Korsini, A. Aujerbaha. – 2-e izd., – SPb. : Piter, 2003. – S. 334–335.
11. Muzdybaev K. Strategija sovladanija s zhiznennymi trudnostjami : teoreticheskij analiz / K. Muzdybaev // Zhurnal sociologii i social'noj antropologii. – 1998. – T.1, № 2. – S. 102–112.
12. Povarjonkov Ju. P. Psihologicheskoe sodержanie professional'nogo stanovlenija cheloveka / Ju. P. Povarjonkov. – M. : Izd-vo URAO, 2002. – 160 s.
13. Polivanova K. N. Psihologija vozrastnyh krizisov : ucheb. posob. dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij / K. N. Polivanova. – M. : Akademija, 2000. – 184 s.
14. Slobodchikov V. I. Osnovy psihologicheskogo antropologii. Psihologija razvitija cheloveka: razvitie sub#ektivnoj real'nosti v ontogeneze / V. I. Slobodchikov, E. I. Isaev. – M. : Shkol'naja pressa, 2000. – 416 s.
15. Stambulova N. B. Psihologija sportivnoj kar'ery: ucheb. posob. / N. B. Stambulova. – SPb. : Centr kar'ery, 1999. – 368 s.
16. Symanjuk Je. Je. Psihologija professional'no obuslovlennyh krizisov / Je. Je. Symanjuk. – M. : Izd-vo Mosk. psihol. -soc. in-ta, 2004. – 320 s.
17. Moos R. H. Life transitions and crises : a conceptual overview / R. H. Moos, J. A. Schaefer // Coping with life crises. An integrated approach / ed. by R. H. Moos. – N. Y. : Plenum press, 1986. – P.3–28.
18. Shlossberg N. K. A model of worklife transitions / N. K. Shlossberg // Career transitions in turbulent times. Exploring work, learning, and careers / ed. by R. Feller and G. Walz. – Greensboro, NC : ERIC/CASS, 1996. – P.243–276.
19. Socol M. Career transitions and life event adaptation : integrating alternative perspectives on role transition / M. Socol, M. R. Louis // Role transitions, explorations, and explanations / ed. by V. L. Allen & E. Van de Vliert. – N. Y. : Plenum press, 1984. – P.81–94.

РУДЮК О. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ КОНЦЕПТА «КРИЗИС ЗАНЯТОСТИ» В АСПЕКТЕ АНАЛИЗА ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ

Статья посвящена обоснованию и развитию концептуального потенциала понятия «кризис занятости» в аспекте анализа кризисных феноменов, релевантных ситуации профессионального исключения и трудовой невостребованности.

Теоретически обосновано, что психологический контент данного понятия позволяет охватить как объективный, так и субъективный параметры функционирования личности в кризисной ситуации.

Рассмотрена возможность использования концепта кризиса занятости для верификации целого ряда кризисных феноменов. По результатам теоретического исследования определено, что понятие «кризис занятости» является эффективным инструмен-

том концептуальной фиксации индивидуальных форм личностной трансформации противоречивых отношений кризисного рынка занятости.

Ключевые слова: занятость, кризис занятости, безработица, профессиональное исключение, личность, профессиогенез, кризисный рынок труда, преодоление кризиса.

RUDIUK O. V.

**PSYCHOLOGICAL JUSTIFICATION OF THE CONCEPT
«EMPLOYMENT CRISIS» IN TERMS
OF THE UNEMPLOYMENT PROBLEM ANALYSIS**

The article deals with the grounding and development of a conceptual potential of the concept «employment crisis» in terms of the analysis of critical phenomena relevant to situation of professional exclusion and lack of employment demand.

It is grounded theoretically that the psychological content of this concept let cover both objective and subjective parameters of the personality functioning in crisis situation. In objective terms, the employment crisis manifests itself in imbalance, disruption or loss of communication with personality professional environment or employment, and is characterized by changes in its social, professional and financial status. In subjective terms employment crisis is manifested in changes in psychological well-being of a person and it is accompanied by state of mental and emotional tension.

The possibility of using the concept of crisis employment for verification of a range of crisis phenomena in the plane of the employment relationship, which can not be «reconstructed» by means (concepts) of traditional conceptual schemes is demonstrated. According to the results of theoretical studies it is determined that the term «employment crisis» is an effective tool for conceptual fixing of individual forms of personal transformation of contradictory relations of crisis employment market.

Prospects for further research in this area are related to the operationalization of the concept «employment crisis» in the plane of practical development and testing of valid psycho diagnostic tools for studying critical phenomena relevant to situation of occupational exclusion and lack of employment demand.

Keywords: employment, employment crisis, unemployment, occupational exclusion, personality, profession genesis, crisis market of employment, crisis overcoming.

Стаття надійшла до редколегії 21.01.2015 року.